

Biletska V.V.

*Post graduate student of the Department of Philosophy,
Poltava National V.G. Korolenko Pedagogical University*

Білецька В.В.

*аспірантка кафедри філософії,
Полтавський національний
педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

THE IDEA OF SLAVIC PHILOSOPHY IN THE THEORETICAL HERITAGE OF I.MIRCHUK ІДЕЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ У ТЕОРЕТИЧНІЙ СПАДЩИНІ І.МІРЧУКА

Summary: The article analyzes the views of I.Mirchuk on the philosophy of the Slavic peoples as an integral phenomenon that has its own problems and peculiarities. The characteristic features distinguishing the philosophy of certain Slavic peoples allowed us to draw a conclusion on the common foundations of Slavic philosophy, to which I.Mirchuk attributed: the practical nature of philosophy and its close connection with life; correspondence between theory and practice; anthropocentricity of philosophical knowledge; religiosity and the spread of messianic ideas.

The internal and external problems of the development of the philosophy of the Slavic peoples, identified by I.Mirchuk, have been analyzed in detail. Special focus was on internal problems, which include: the weak influence of the tradition on the formation of new original concepts and horizontal tendencies of the direction of spiritual energy, expressed in the spread of philosophical ideas not only in the professional, but also in imaginative literature and art. While analyzing the views of the slavicist on Slavic philosophy, the relationship between the spiritual peculiarities of the people, his mentality with the specifics of the philosophical thought of a particular thinker was revealed.

Keywords: mentality, Slavic philosophy, anthropocentrism, “truth”, national philosophy.

Анотація: У статті проаналізовано погляди І.Мірчука на філософію слов'янських народів як на цілісне явище, що має свої проблеми та особливості. Виокремлення характерних рис філософії окремих слов'янських народів дозволило зробити висновок про спільні основи слов'янської філософії, до яких І.Мірчук відносив: практичний характер філософії та її тісний зв'язок із життям; відповідність між теорією та практикою; антропоцентричність філософського знання; релігійність та поширення месіаністичних ідей.

Детально проаналізовано, означені І.Мірчуком, внутрішні та зовнішні проблеми розвитку філософії слов'янських народів. Особливу увагу приділено внутрішнім проблемам, до яких відносимо: слабкий вплив традиції на формування нових оригінальних концепцій та горизонтальні тенденції спрямованості духовної енергії, що виражалися у поширенні філософських ідей не лише у фаховій, але і у художній літературі та мистецтві. При аналізі поглядів слов'янознавця на слов'янську філософію розкрито взаємозв'язок

між духовними особливостями народу, його ментальністю зі специфікою філософської думки конкретного мислителя.

Ключові слова, менталітет, слов'янська філософія, антропоцентризм, “правда”, національна філософія.

Постановка проблеми. Постать філософа у діаспорі Івана Мірчука сьогодні відома лише вузькому колу фахівців. Цьому значним чином посприяла радянська влада, вилучивши із наукового обігу праці мислителя. У наш час ми мусимо докласти чимало зусиль для того, щоб повернути із небуття несправедливо забуті імена. Але незважаючи на таку ситуацію в радянському суспільстві, творчі здобутки І.Мірчука стали об'єктом аналізу мислителів української діаспори таких, як О.Кульчицького, В.Яніва, Т.Закидальського, М.Шафовала, П.Савчука та інших. У своїх публікаціях вчені робили перші спроби відродити пам'ять про діяльність та творчу спадщину І.Мірчука, однак це були лише поодинокі замітки.

Чільне місце в епістолярії вченого займають праці, в яких він зробив сміливу спробу визначення загальної характеристики слов'янської філософії як явища та окреслив пріоритетні напрямки подальшої роботи для її представників. Це, зокрема, праці “Про слов'янську філософію. Спроба характеристики”, “Григорій Савич Сковорода: Замітки до історії української культури”, “Філософські основи світогляду Масарика”, “Філософ Масарик”, “Месіанізм слов'ян”, “Світогляд українського народу. Спроба характеристики” тощо. Тема слов'янської філософії, у тому числі і впливу світогляду народу на вираз філософської думки в особі конкретного мислителя, червоною ниткою проходила крізь усю творчість філософа, але не отримала детального аналізу у працях українських мислителів.

Мета: охарактеризувати головні проблеми та основи слов'янської філософії на основі аналізу філософських праць І.Мірчука.

Виклад основного матеріалу. Творча філософська думка І.Мірчука знайшла своє найповніше вираження під час розгляду ним стану розвитку, основ та перспектив філософії слов'янських народів. Зацікавлення філософа даною проблематикою можемо пов'язати із наступними обставинами. По-перше, у зв'язку із нестачею відповідного матеріалу для характеристики української національної філософії вчений вважав за необхідне використати дедуктивний метод. І.Мірчук вважав, що без окреслення загальних тенденцій слов'янської філософії яке можна переходити до вивчення української національної філософії. По-друге, студіювання філософії президента Чехословацької республіки Т.Масарика, що дуже нагадувала вчення Г.Сковороди, не могло не наштовхнути на думку І.Мірчука про спільні риси слов'янської філософії. Винятковий паралелізм поглядів обох філософів зробив можливим виявлення та аналіз різноманітних аналогій між їх філософськими вченнями.

Увага І.Мірчука спрямовувалася також на пошук та встановлення стійкого взаємозв'язку між духовними особливостями народу, його ментальністю зі специфікою філософської думки конкретного мислителя. Слов'янознавець був одним із перших мислителів, кому вдалося розкрити

характерні риси національної української філософської думки. Але це сталося не відразу. Щоб перейти до вивчення цієї проблематики необхідна була відповідна підготовка. Шлях до філософічного вивчення українського світогляду, а відтак і української духовності, пролягав через розуміння особливостей слов'янської духовності та вивчення слов'янської філософії як вияву загальнослов'янської духовиті загалом.

Каталізатором систематизації міркувань щодо спільних основ слов'янської філософії став Конгрес слов'янських філософів, що проходив 23-28 вересня 1927 р. у Варшаві. На ньому І.Мірчук виступив із двома доповідями: “Григорій Сковорода - український філософ XVIII століття” та “Про слов'янську філософію. Спроба характеристики”. Варто зауважити, що доповіді вченого на з'їзді прозвучали українською мовою. Цей факт був чи не єдиним випадком у історії повоєнної Польщі, коли на польську науковому конгресі говорив український вчений українською мовою. За даними В.Стецюка зміну мови не було зафіксовано у актах з'їзду, однак німецькі вчені звернули на це увагу і гідно оцінили доповідь мислителя у своїх звітах [4, с. 260]

На початку своєї доповіді “Про слов'янську філософію. Спроба характеристики” [2]. І.Мірчук вказав, що література, присвячена слов'янській філософії є дуже бідною: окрім поодиноких зауважень, що розпорошені по працях слов'янських та неслов'янських авторів існує лише одна невелика праця К.Ганкевича “Основи слов'янської філософії та студія Ф.Крейчі “Про філософію сучасності” с. 179]. Наявність такої небагатої літератури з проблеми слов'янської філософії різко контрастує з існуванням великої кількості праць, що стосувалися національних філософій окремих народів. Таки стан справ можна пояснити тим, що коли в історичному плані розглядати творчість слов'янських народів у царині філософії, то мимоволі звертає на себе увагу той факт, що у філософській галузі вони не досягнули такої досконалості, як у інших сферах науки. І.Мірчук зауважував: “Якщо ми поглянемо на інші сфери творчості людського духу, як-от образотворче мистецтво, поезія і проза чи фахові дисципліни, то побачимо, що слов'яни як у минулому, так і в теперішніх часах йдуть нога в ногу з англійцями, німцями, французами, а в деяких випадках досягають навіть вищих від них результатів... Ось тільки в сфері філософії ця лінія різко заломлюється вниз, нижче загального рівня” [2, с. 180]. Мислитель зауважував, що в рамках теоретичної філософії немає у слов'ян великого теоретика, якого можна було б порівняти з великими систематиками інших європейських народів. Серед чеських мислителів І.Мірчук називає приклад Я. Коменського, а серед українських - Г.Сковороду. Останнього філософ визнає яскравою індивідуальністю у слов'янській родині, в порівнянні з європейськими систематиками. Причину такого стану справ І.Мірчук бачить не у тому, що серед слов'ян не було зацікавлення філософськими проблемами, навпаки, коли ми візьмемо до уваги “середньостатистичний тип українського інтелігента у слов'ян, то прийдемо до переконання, що як своїми здібностями, так і знанням філософської літератури, він якщо не перевершує, то

принаймні дорівнює аналогічним типам у інших європейських народів” [2, с. 183].

Розглядаючи слов'янську філософію як явище І.Мірчук прагне всебічно проаналізувати причини низького стану філософської думки слов'ян та вказати на проблеми, що стримували її розвиток. Першою перепорою на шляху поширення філософських потенцій слов'янських народів І.Мірчук називав тяжке матеріальне становище, у межах якого розвивалося інтелектуальне життя слов'янських народів. Більша їх частина не мала власних держав і розвивалася у складі чужорідних державних організмів. Духовне та політичне життя південних слов'ян, наприклад, розвивалося поступово і дуже повільно, що було пов'язано у першу чергу з довголітнім турецьким поневоленням. Поляки мали власну державність, але втратили її у XVIII ст. Українці, будучи виснаженими війнами та боротьбою за державну автономію і подальшою Руїною, у результаті потрапили під владу російського абсолютизму, що нищив будь-які прояви вільної думки. Найсприятливіше ситуація виглядала в Російській імперії, яка мала матеріальні можливості для подальших філософських досліджень. Але і ці умови для розвитку філософської думки не були ідеальними. Чинником, що гальмував розвиток філософії в імперії, була російська цензура. Аналізуючи цю причину, І.Мірчук вказує на працю А.Скабичевського, у якій російський вчений дослідив вплив цензури Російської імперії на розвиток філософії. Починаючись із поодиноких переслідувань та погромів, цензура поступово була оформлена на інституційному рівні - при Міністерстві народної освіти було створено Головне управління цензури. Яскравим проявом дії цього чиннику стала доля професора Харківського університету Й.Шада, якого було усунено з кафедри лише через те, що він дотримувався найновішої на той час німецької філософії, зокрема поділяв ідеї Ф.Шелінга. А.Скабичевський зауважував, що серед членів Міністерства народної освіти постало питання “чи можна її (шеллінгівську філософію Й.Шада) прямо допускати в Росії і вкорінювати в пам'ять російського юнацтва” [3, с. 147]. Ще одним прикладом стало вигнання і заслання до Саратова професора Духовної Академії у Петербурзі І. Феслера.

Беручи до уваги ці факти, І.Мірчук зауважував, що робота професорів російських університетів обмежувалася щораз все більше аж до 1850 р., коли кафедри філософії були ліквідовані по всій Росії, а філософська освіта була зредукована до занять з логіки та психології, що проводилися професорами теології.

У цьому контексті важко не погодитися з І.Мірчуком, що в основному означені проблеми мали зовнішній характер і не відігравали вирішальної ролі у процесі становлення оригінальної слов'янської філософської творчості. Справжні причини слід шукати значно глибше.

Загальновідомо, що для розвитку філософської думки необхідні два компоненти: глибокий традиціоналізм і оригінальність, які, на перший погляд, суперечать одне одному, але насправді тісно пов'язані. Вони повинні одночасно існувати у суспільстві, якщо ми хочемо отримати більш-менш по-

мітні результати у розвитку філософської думки. І. Мірчук зауважує, що філософський рух тільки тоді заслуговує на увагу і може мати помітне значення, якщо у ньому оригінальність просякнута традицією, або традиція просякнута оригінальністю. Головна риса філософського мислення полягає у тому, що його представники повинні бути ознайомлені з результатами, які отримали попередні покоління. Тому повинен існувати органічний, внутрішній зв'язок між минулим і майбутнім. Жодна філософська система не з'явилася без надбання попередніх епох. Навіть негативне, вороже ставлення до минулої доби тільки підтверджує генетичний зв'язок між новим і старим. Програма роботи, створена давніми греками, зберегла свою актуальність з порівняно невеликими змінами до наших днів. Змін зазнали лише засоби та методи, що використовувалися для розв'язання філософських питань, а також спосіб, у який формулюють саме питання. Усі нові ідеї, теорії, що вражають своїм новаторством та оригінальністю при детальному аналізі засвідчують відбиток традиції. Відсутність органічного зв'язку між минулим і теперішнім, обізнаності з результатами праці інших слов'янських народів І. Мірчук вважав “кардинальною помилкою” усього слов'янства. Філософ наводить слова чеського філософа Ф. Пелікана, який у статті “Частина історії слов'янської думки” ставить питання: “Чому слов'яни досі мають таке мале значення? Чому в німецьких і французьких підручниках з історії філософії ми не знайдемо або знайдемо дуже мало викладів про чеських, польських, словацьких тощо філософів?” [2, с. 184]. Причина цього, констатує І. Мірчук, полягає у тому, що слов'яни самі дуже мало знають про себе і не мають виробленої традиції. Тому закономірним постає питання філософа: “Як ми можемо вимагати від німців, французів, щоб вони писали про слов'янську філософію, якщо по сьогоднішній день немає жодного російського, чи польського, чи чеського підручника, який давав би нам образ роботи слов'ян на полі філософії?” [2, с. 184]. Це однаковою мірою стосується і української філософії. Як приклад І. Мірчук наводить такий факт, що навіть через п'ятдесят років після смерті П. Лодія, непересічної особистості серед слов'янських філософів, мало хто знав навіть назви його праць.

Ще однією серйозною проблемою розвитку слов'янської теоретичної думки була спрямованість духовної енергії та форма філософського мислення. І. Мірчук констатував, що духовна енергія у філософській творчості слов'ян мала не вертикальні, а горизонтальні тенденції і спрямовувалася, за його висловом, не “вгору, а ушир”. Ця особливість, з одного боку, становить основу та формує оригінальне обличчя слов'янської філософії, а з іншого - провокує певні проблеми. У своїй доповіді на з'їзді у Варшаві 1927 р. І. Мірчук стверджував, що серед слов'ян немає концентраційних центрів у постатях геніальних особистостей, натомість спостерігається високий рівень філософської продукції у широких народних масах. Для ілюстрації цієї тези він наводить, як приклад, особливості філософствування українського народу. Вчений зазначає, що у нашій (українській) народній творчості ми знаходимо велику кількість філософських елементів [2, с. 186]. Погляд на світ, що спирається на оригінальну метафізику, система етики, пристосована

до конкретної дійсності, власна оригінальна естетика і відчуття краси знайшли своє зовнішнє вираження і практичне відображення у різних продуктах мистецької творчості. Усі ці моменти доводять, що філософська культура поширилась на широкі маси українського народу і знайшла там відповідний ґрунт. Ще одним доказом, який підтверджував широке розповсюдження філософської думки серед слов'ян, тобто вказує на її горизонтальні тенденції, був той факт, що філософські роздуми не обмежуються лише фаховою літературою, а є характерними також і для художньої літератури. Прикладом цього була творчість Л.Українки, Ф.Достоевського, Л.Толстого, А.Міцкевича та інших. Як результат серед простого народу зростає зацікавлення філософськими проблемами. Філософська думка замість того, щоб концентруватися у свідомості конкретних особистостей, поширюється на широкі народні маси, а відтак, повинна пристосовуватися до потреб і способу мислення того середовища, серед якого вона знайшла сприятливий ґрунт для розвитку. Однак через це дана думка втрачає свою теоретичність і стає конкретною та безпосередньо пов'язаною з життям.

Якщо говорити про основи слов'янської філософії, то в центрі слов'янського погляду на світ стоїть переважно людина, її доля, людське життя та його сенс. Це підтверджує висновок, що слов'яни не мають жодного великого теоретика чи системи абстрактного мислення, натомість мають серйозних представників практичного напрямку у філософії. Одним із таких репрезентантів І.Мірчук ає А.Коменського. Цей чеський мислитель був послідовним практиком, навіть у такій науці як педагогіка, він займається не тільки теорією, але і практикою, досягаючи успіхів, у той час коли іншим педагогам, таким як Ратіхіус та Песталоцці, не вдалося повного мірою реалізувати свої плани. Він переймає деякі ідеї від своїх попередників, виправляє їх, доповнює, впорядковує в одну велику систему і відразу намагається реалізувати їх у життя. Йому це вдалося зробити настільки вдало, що А.Коменського запрошують до Англії, Швеції, Угорщини для здійснення реформи системи освіти та виховання. Ще одним прикладом практичної спрямованості філософської думки слов'ян була діяльність провідника чеського народу Т.Масарика. І.Мірчук зауважує, що практичність - це провідна риса творчості філософа, починаючи з габілітаційної праці «Самогубство як масовий соціальний феномен сучасної цивілізації» і до останніх публікацій [2, с. 187-188]. Т.Масарик і сам стверджував, що у своєму житті не писав жодного рядка, що не був у безпосередньому зв'язку з життям. Тому І.Мірчук робить висновок: що теорія пізнання, що займається предметом, межами і можливістю пізнання *in abstracto*, не знаходила собі відповідного ґрунту серед слов'ян, бо вона не мала відповідного практичного забарвлення.

У цьому контексті І.Мірчук особливу увагу звернув на розуміння російським суспільством поняття “правди”. Філософ визначив, що відповідно до загальної слов'янської тенденції, у даному випадку російської психіки, слово “правда” має подвійний зміст: теоретичний та практичний. Цю обставину він обумовлює специфікою соціального та державного життя у

Російській імперії, бо вона виразно говорить про те, що сама теоретична правда (відповідність наших уявлень з фактами феноменальної дійсності) не задовольняє представників російської інтелектуальної сфери. Для них “правда” повинна бути нерозривною єдністю двох понять: теоретичної істини та справедливості. Аналізуючи феномен, І.Мірчук посилається на одного з представників російської філософії М.Михайловського який говорить про правду, що заповнює прогалину між теорією і практикою, між чистим пізнанням і дійсністю життя: “Правда-істина, розлучена із правдою-справедливістю, правда теоретичного неба, відрізана від правди практичної землі, завжди мене ображала, а не лише не задовольняла. І навпаки, благородна життєва практика, найвищі моральні і суспільні ідеали видавалися мені завжди образливо-безцільними, якщо вони відверталися від істини, від науки. Я ніколи не міг повірити і тепер не вірю в те, щоб неможливо було знайти таку точку зору, з якої би правда-істина і правда-справедливість з’являлися, доповнюючи одна одну. У будь-якому випадку розробка такої точки зору є найвищим із завдань, які можуть постати людським розумом, і не існує зусиль, яких було б шкода докласти для його виконання. Безстрашно дивитися в очі дійсності і її відображенню - правді-істині, правді об’єктивній, і, водночас, оберігати і правду-справедливість, правду суб’єктивну - це завдання усього мого життя. Це нелегке завдання” [1, с.5]. І.Мірчук вважав, що поняття цієї подвійної правди є тим предметом, на який “звернені очі російської душі” внаслідок чого і російська філософська думка в своїй типово-національній формі не є чистим пізнанням, а має характер релігійного акту [2, с.189]. Взаємовпливи філософії і релігії або релігійність філософії визначалася вченим як характерна риса не лише російської, але й усієї слов’янської філософської думки.

Звернення І.Мірчука до тлумачення поняття “правда” обумовлюємо тим, що специфіка розуміння терміну російським естаблішментом пояснює причину відсутності теоретиків та абстрактного характеру у сфері філософської думки як російських мислителів, так і слов’янських загалом. Беручи за основу приклади із російської філософської думки, І.Мірчук вважав, що саме у ній найяскравіше проявляються означена проблема. У зв’язку з цим мислитель вказує на ще одну проблему слов’янської філософії - політизацію теоретичних аспектів під час вирішення конкретних завдань. Для ілюстрації цього твердження вчений наводить приклад П.Юркевича, боротьба з матеріалізмом якого у 60-х роках ХХ століття наразилася не лише на звинувачення у реакційності, а й на особисте несприйняття. З іншого боку, В.Соловйов у боротьбі проти реакції значний період часу займався політично-публіцистичною діяльністю. Ці факти ще раз виразно підкреслюють тісний зв’язок між філософською думкою і реальним життям. Дана теза І.Мірчука у тій чи іншій мірі притаманна усім слов’янським народам. Враховуючи це, слов’янам можуть докоряти, що власне такий відрив від життя може бути необхідним для отримання серйозних результатів у галузі філософії. Тільки завдяки абстрагуванню від буденних проблем і життєвих перипетій, у цілковитому спокої постають великі системи. Можливо

таке поєднання теорії з дійсністю тільки стримує розвиток філософських потенцій і тому до певної міри є примітивізмом, але незалежно від цих закидів ми повинні визнати, що у слов'ян має місце тісний органічний зв'язок між теорією та реальним життям, і що цей зв'язок став наслідком загальної тенденції філософського мислення у слов'янських народів. Тому можемо говорити, що ця обставина є, з одного боку, проблемою розвитку слов'янської філософської думки, а з іншого - створює її індивідуальне обличчя, стаючи оригінальною особливістю.

Висновки. Проаналізувавши розуміння І.Мірчуком головних проблем та основ слов'янської філософії можемо зробити наступні висновки. *По-перше*, проблематика визначення та аналізу спільних засад філософії слов'янських народів як явища до І.Мірчука практично не розроблялася. Філософ був одним із перших, хто почав говорити про важливість вивчення даної теми, оскільки тенденції та особливості філософії слов'ян однаковою мірою впливають на розвиток національних філософій регіону. До того ж заслуга І.Мірчука полягає у тому, що він встановив залежність між етнопсихологічними особливостями народу, ментальністю та специфікою його філософської думки.

По-друге, вказуючи на відсутність фундаментальних досліджень у галузі філософії серед слов'янських народів, І.Мірчук визначив причини цього явища. Умовно їх можна поділити на два види — зовнішні та внутрішні. До перших філософ відносив: 1) тяжке матеріальне становище, пов'язане із відсутністю державності у більшості слов'ян; 2) невирішення проблем побутового характеру, що спричинили відношення до філософії як до другорядної сфери життя; 3) вплив російської цензури та 4) схильність до політизації філософських ідей. Причини внутрішнього характеру, виокремлені І.Мірчуком, варто розуміти і як проблеми розвитку слов'янської філософії загалом, оскільки вони неминуче впливали на функціонування цієї галузі знань. Серед цих проблем філософ називав: 1) слабке поєднання старого і нового, традиції та оригінальності у філософії слов'ян; 2) горизонтальні, а не вертикальні тенденції спрямованості духовної енергії, що виражалися у поширенні філософських ідей не лише у фаховій, але і у художній літературі та в мистецтві. Із цієї тенденції І.Мірчук виводить фактично усі особливості слов'янської філософії.

По-третьє, до основних характеристик слов'янської філософії вчений відносив: 1) практичний характер філософії та її тісний зв'язок із життям; 2) відповідність між теорією та практикою; 3) антропоцентричність філософського знання; 4) релігійність та поширення месіаністичних ідей. Усі ці особливості в рівній мірі притаманні і українській національній філософії.

Список літератури:

1. Михайловский Н. Сочинения: в 6-ти т. / Н.Михайловский. - Т. 1. - Ч. 1. - СПб. : Русское богатство, 1896. - 172 с.
2. Мірчук І. Про слов'янську філософію. Спроба характеристики / І.Мірчук ; [Пер. з пол. С.Іваник] // *Sententiae XXV*. - № 2. - С. 177-193.
3. Скабичевский А. Очерк истории русской цензуры / А.Скабичевский. -

СПб. : Либроком, 2016.-504с.

4. Стецюк В. Професор д-р І. Мірчук /В.Стецюк // Збірник на пошану Івана Мірчука. - Мюнхен - Нью-Йорк - Париж : УВУ. - С. 255-262.